

ЗА ЗБОРНИКОТ *РУСКАТА КОЛОНИЈА ВО СКОПЈЕ 1920 – 1943*
(Државен архив на Република Македонија, Скопје, 2016)

О. Р. Сидельникова-Вербицкаја во книгата *Местото Ровное-Новоблагодатное во Новгородската губернија Боровички реон*¹, која беше издадена во соработка со Г. В. Вербицки, вака го опишала исходот на генерал-мајорот Н. П. Никушкин и на неговото семејство од Русија:

„До 1920 година семејството Никушкини остана на југот: Кисловодск, Есентуки, Екатеринодар. Во Русија траеше Граѓанската војна, Русите пролеваа руска крв на руската земја. Генерал-мајорот Николај Павлович Никушкин војуваше во Кубанската област под команда на генерал Врангел.

Настаните во пролетта 1920 година го принудија Врангел да отстапи и да ја напушти последната тврдина – Крим. Остатоците од Белата армија, разгромени во Кубанската област, беа по море препратени на Кримскиот Полуостров, а оттаму со бродови во странство.

Параходот ‘Свети Никола’ тргна од Севастопол. На него се најдоа Николај Павлович со сопругата и со две ќерки – Марија и Вера. Постарата, Александра, остана во Москва; (...) во албумот на Веричка се појави стихотворба, која беше напишана од еден од сопатниците:

‘Сè пропадна; Русија – збогум!

Ние сме остатоците од одживеаниот поредок.

Параходот ‘Свети Никола’ е преполнет со мрачна толпа.

---

¹ О. Р. Сидельникова-Вербицкаја, Г. В. Вербицкий, *Усадьба Ровное-Новоблагодатное Новгородской губернии Боровичского района*. Семейный фотоальбом. М., 2003.

Офицери без број,

инвалиди, генерали.

Во нив уште тлееше честа на татковината,

со нив заедно таа умираше (...).⁴

Бобришчев-Пушкин. Параходот 'Св. Никола'. Април 1920.

(...)

Параходот 'Свети Никола' пристигна во Србија. Во градот Скопје, летото истата, 1920, година Мусја се венча со младиот кнез Чагодаев. Господ знае на кои патишта на скитања тие се сретнале. Но Мусја-Муханчик беше вљубена и имаше свадба (...) А во декември истата година Мусја прерано умре. На нејзината могила беше поставен споменик со натпис: 'Кнегиња Марија Чагодаева-Татарска. Се роди во местото Ровно во 1897 год. Умре во Скопје во 1920 год.' (...)

Во 1920 година Вера наполни 21 година. Во Скопје најде работа, држеше часови по музика, беше пијанистка во кино. Таму и се запозна со својата судбина – Всеволод Николаевич Вербицки. Тој имаше обична, за тоа време, биографија: заштитник на татковината, изгнаник (...)²

В. Н. Никушкин и В. Н. Вербицки заминале за Франција, а генерал-мајорот Н. П. Никушкин со сопругата Александра останал да живее во Скопје, прифаќајќи го државјанството на Кралството на СХС.

Генерал-мајорот Н. П. Никушкин пристигнал во Скопје со таканаречениот „втор бран“ на емиграција.

Гледано во целина, според историчарот Алексеј Арсењев, имало пет „брана“ на емиграција во Кралството на СХС:

---

² О. Р. Сидельникова-Вербицкая, Усадьба Ровное-Новоблагодатное, <http://In.codestore.ru>.

– првиот бран е емиграцијата на околу 1 600 луѓе од почетокот на мај до крајот на ноември 1919 год., за кои грижата ја презел Руско-југословенскиот комитет;

– вториот бран – „англо-француската“ евакуација од Одеса (јануари 1920 год.) и „англиската“ (или „српската“) евакуација од Новоросијск (март 1920 год.) на 7-8 илјади луѓе; со прашањата околу сместувањето, згрижувањето и др. на руските бегалци се занимавал Државниот комитет по прифаќањето и устројството на руските бегалци, кој функционираше од јануари 1920 год. до ноември 1921 год., кога бил заменет со Државната комисија задолжена за руските бегалци;

– третиот бран – малку повеќе од 2 000 бегалци, кои дошле во октомври и во ноември 1920 год. од островот Лемнос;

– четвртиот бран – „кримската“ евакуација во ноември и во декември 1920 год. на 21 343 луѓе;

– петтиот бран – пристигнување на 11 750 луѓе во периодот од јуни до ноември 1921 год., во февруари 1922 год. и во мај 1923 год., кои служеле во Руската армија на генерал Врангел³.

Се смета дека во периодот од 1922 до 1923 год. на територијата на Кралството на СХС се наоѓале 44 илјади поданици на поранешната Руска Империја, во 30-тите години од XX век бројот на руските емигранти во Кралството Југославија се намалил до 30 илјади, до 1940 год. – до 18-19 илјади, а до 1950 год. – до 8-9 илјади.⁴

Полноправен заштитник на интересите на руските бегалци кои се нашле на територијата на Кралството на СХС била руската дипломатска мисија на чело со Василиј Николаевич Штрандтман⁵ (1877 – 1963). Во почетокот на март 1924 год. дипломатската мисија формално била укината, а, фактички, таа била само преименувана во

³ А. Арсенев, „Жизнь русских эмигрантов в Сербии“, *Новый журнал* (2010, № 259), <http://magazines.russ.ru/nj/2010/259/aa18.html>

⁴ Види: М. Јовановиќ, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924* (Београд, 1996).

⁵ В. Н. Штрандтман бил назначен од Владата на А. В. Колчак за дипломатски претставник во април 1919 год.

Делегација, задолжена за интересите на руските бегалци во Кралството на СХС. Во април 1924 год. Владата на Кралството на СХС ја ополномоштила Делегацијата да издава потврди и документи. Раководителот на Делегацијата (Делегатот) и неговиот помошник биле внесени во списокот на членови на дипломатскиот кор.

Во различни региони на Кралството на СХС (од 1929 г. – Кралството Југославија) руските бегалци се самоорганизирале создавајќи свои колонии. Колониите се занимавале со издавање документи, распределување социјална помош, собирање добротворни прилози итн. До февруари 1921 год. на територијата на Кралството на СХС функционираше 215 руски колонии.⁶

Дејноста на руските колонии била уредена со Одредбата за колониите на руските бегалци во Кралството Југославија и со Правилата за спроведување избори во колониите и за обезбедување на најсуштинските потреби на колониите од страна на изборните органи.⁷

Според Одредбата за колониите на руските бегалци во Кралството Југославија, колониите имале карактер на хуманитарни организации, кои биле повикани „по можност да ги обезбедат материјално руските бегалци по пат на заемна помош, да одржуваат поредок и достоинство меѓу нив, а, исто така, да служат за создавање потесна врска меѓу членовите на колониите со власта“ (т. 1).

Колониите што имале помалку од 25 члена биле раководени од старешината, а тие со помал број членови – од управата на односната колонија на чело со претседателот. И старешината и управата се избирале на генералното собрание на членовите на односната колонија. Раководните органи на колониите се утврдувале од Делегацијата задолжена за интересите на руските бегалци. Делегацијата, во суштина, претставувала највисок раководен орган на руските колонии во Кралството на СХС (Кралството Југославија).

---

⁶ М. Сибинович, „Значење руској емиграции во сербској култури XX века“, во: *Русская эмиграция в Югославии* (М., 1996), www.inslav.ru

⁷ Види во *Зборникот*: док. бр. 109, 273–281.

Во Одредбата за колониите на руските бегалци во Кралството Југославија, задолженијата на управите на руските колонии биле дефинирани вака: „(...) застапување на интересите на колониите, како во целост така и на секој нејзин член одделно, пред месните власти, Државната комисија задолжена за руските бегалци, Делегацијата, задолжена за интересите на руската емиграција во Југославија, а, исто така, и материјално обезбедување на најсиромашните членови на колониите“ (т. 4).

Надвор од руските колонии, како правило, останувале Козаците. Тие што не биле во козачките воени единици создавале свои населби (станици) и маала: кубански, донски, терски, „општокозачки“ (мешани) и „волно-козачки“.⁸

Колониите не биле единствената форма на обединување на руската емиграција. Така, на пример, во Скопје постоеле: Општество „Мајка“, Општество за грижа за духовните потреби на православните Руси, Сојуз на руските воени инвалиди, Сојуз на трудбениците, „Руски сокол“, Руски општовоеен сојуз, Литературно-уметнички кружок и др. организации. Но, само колониите имале право да ги претставуваат интересите на руските емигранти пред компетентните власти на Кралството на СХС (Кралството Југославија).

Најбројна колонија на територијата на денешна Република Македонија⁹ била онаа во Скопје. Официјално, таа се именувала како Руска колонија во Скопле (*Скопле* е приспособено од српското *Скопље*). Член на оваа колонија бил и генерал-мајорот Н. П. Никушкин, дојден во Скопје во 1920 год. Бројот на Русите¹⁰ што живееле како во Скопје така и во Кралството на СХС (Кралството Југославија) не бил константен. Се среќаваат податоци што се однесуваат на различни

⁸ Арсенев, „Жизнь русских эмигрантов в Сербии“.

⁹ Територијата на денешна Република Македонија по Првата светска војна била вклучена во составот на Кралството на СХС. Во периодот од 1919 до 1922 год. таа се именувала како Јужна Србија. Во 1922 год. провинцијата Јужна Србија била поделена на три области: Скопска (центар – гр. Скопје), Брегалничка (центар – гр. Штип) и Битолска (центар – гр. Битола). По реформата од 1929 год., трите области во Кралството Југославија биле обединети во Вардарска бановина (1929 – 1941).

¹⁰ Сите граѓани на поранешната Руска Империја се именувале Руси. Затоа и: „руски бегалци“, „руски емигранти“, „руски колонии“ и др.

временски периоди: 800 – 400 – 200¹¹ луѓе. Општо земено, се смета дека кон почетокот на Втората светска војна на територијата на денешна Република Македонија се наоѓале околу 2 000 Руси.

Прашањето за бројноста на Русите што престојувале на територијата на денешна Република Македонија бара дополнителни истражувања, но, притоа, несомнен е фактот дека е огромен придонесот на руската емиграција во развојот на земјата. Овој факт го сознале и самите Руси. Така, во текстот на нацрт-обраќањето на претставниците на руските колонии во Скопје и во Битола до претседателот на Владата на Царството Бугарија, Б. Филов, присутна е следнава констатација: „Би требало да се земе предвид дека Русите во текот на 20 години ги давале своите сили и знаења при востановувањето по европ[ската] војна на овој крај, содејствувајќи во културниот напредок на неговото население.“¹²

Овој факт е вграден во колективната меморија на граѓаните на Република Македонија. Тој претежно се репродуцира преку спомените и легендите. На пример, централна фигура во легендите за појавата на охридскиот бисер е таинствен „белогардеец“ кој некогаш живеел крај езерото Бајкал. Се смета дека тој им го открил рецептот за бисерната есенција само на две фамилии – Филеви и Талеви. (Треба да се одбележи дека Македонците во обичниот говор, зборувајќи за „руската емиграција“, вообичаено го користат поимот „белогардејци“).

Признавањето на улогата на руската емиграција, која придонела за зацврстувањето на позитивната слика за Русија и за Русите во колективната свест на граѓаните на Република Македонија, неизбежно бара и нејзино поконкретно претставување. Работата во таа насока почнува да се спроведува од крајот на 90-тите години од XX век. Во посочениот период во Република Македонија се публикувани неколку монографии поврзани со посочената проблематика.¹³

¹¹ Од док. бр. 107 (с. 271) во овој зборник следува дека во 1942 год. во Скопје останале 200 Руси.

¹² *Зборникот*, док. бр. 95, с. 251.

¹³ А. Стерјовски, *Битола – руската колонија* (Битола, 2003); Н. Трајковски, *Руските монаси од Македонија* (Скопје, 2008); Ѓ. Поп-Атанасов, *Владимир Алексеевич Мошин:*

Но тоа не беше доволно. Во формирањето на историската меморија за руската емиграција постои една суштинска пречка – отсуство на широка база на извори. Неопходноста од надминување на оваа пречка стана еден од основните мотиви за објавување на зборникот на факсимилни документи *Руската колонија во Скопје (1920 – 1943)*. Оттука, целта на овој зборникот е да претстави пред научната и пред пошироката јавност голем број документи кои претходно не биле познати и достапни.

Композициски, зборникот се состои од три тематематски дела. Првиот дел го сочинуваат претежно документи на Управата на Руската колонија од фондот бр. 885: „Републички секретаријат за внатрешни работи на СР Македонија“ на Државниот архив на Република Македонија. Насловот на фондот се објаснува со тоа што документите на Управата на Руската колонија во Скопје до 1984 год. се наоѓале во Министерството за внатрешни работи. Од таа година материјалите од фондот бр. 885 биле предадени во Државниот архив, но како документи со ограничена достапност.

Поради таа причина, овие документи досега не биле користени од страна на истражувачите.¹⁴

Документите од првиот дел на зборникот се распределени по хронолошки ред.

Вториот дел е составен од лични документи на членови на Руската колонија и на руски емигранти кои не биле членови на Колонијата. Во овој дел влегуваат потврди кои им се издавале за членови на Руската колонија од страна на Управата, документи поврзани со верификација на личните податоци итн. Вториот дел го сочинуваат документи од фондот бр. 885 на Државниот архив на

Животен пат и научно дело (Скопје, 2009); С. Ковачески, М. Димитриевски, *Д-р Никола и Софија Незлобински* (Струга, 2012).

¹⁴ Само авторите на монографијата посветена на Никола и Софија Незлобински, С. Ковачески и М. Димитриевски, имале можност да се запознаат со фондот бр. 885, но, фактички, тие ги искористиле само податоците од информационата белешка за руската емиграција, која била приложена кон фондот.

Република Македонија и од фондот бр. 1: „Градско поглаварство на Општината на град Скопје“ на Архивот на град Скопје.

Документите се, главно, распределени по хронолошки ред. Исклучок се потврдите и копиите на потврдите што се издавале од страна на Управата на Руската колонија.

Во третиот дел се вклучени документи од фондот бр. 323: „Филозофски факултет – Скопје (1920 – 1941)“. Тие се поделени во две целини. Првата целина е составена од документите бр. 380–412 – тоа се решенија поврзани со прашањата за наставата на руски јазик и за историјата на Русија на Филозофскиот факултет, списоци на студенти итн.

Втората целина ја сочинуваат документите што се однесуваат на дејноста на руските научници кои предавале на Филозофскиот факултет во Скопје:

– Е. В. Аничков (**Аничков Евгениј Василевич, 1866 – 1937**) – книжевен историчар, критичар, фолклорист, прозаист; од 1895 год. предавал на Киевскиот универзитет, на Петербуршкиот универзитет, на Високи женски (Бестужевски) курсеви, држел предавања за словенскиот фолклор и за компаративна митологија на Оксфордскиот универзитет; во 1901 год. заедно со М. М. Ковалевски учествувал во создавањето на Руската висока школа за општествени науки во Париз; како доброволец учествувал во Првата светска војна; во 1917 год. бил испратен заедно со руски експедициски корпус во Франција, а потоа на Солунскиот фронт; служел како лајтнант во француската армија; од 1920 год. бил професор на Белградскиот универзитет, а од 1926 год. предавал на Филозофскиот факултет во Скопје. Трудovi: *Язычество и Древняя Русь* (1914), *Литературные образы и мнения* (1904), *Новая русская поэзия* (1923), *Христианство и Древняя Русь* (1924) и др.

– П. М. Бицили (**Бицили Петр Михајлович, 1879 – 1953**) – историчар, литерат, филозоф; докторатот го бранел на Петербуршкиот универзитет во 1912 год.; предавал на Новоросијскиот универзитет во Одеса и на Одеските високи женски курсеви; од 1920 год. се наоѓал во емиграција – прво во Кралството на СХС, а потоа во Бугарија; од 1924

год. на Софискиот универзитет раководел со Катедрата за нова историја на Западна Европа. Трудови: *Элементы средневековой культуры* (1919), *Место Ренессанса в истории культуры* (1934) и др.¹⁵

– А. К. Елачич (**Елачич Алексеј Кирилович, 1892 – 1941**) – историчар, публицист; потомок на иселениците од Хабсбуршката Империја во Русија во XVIII век; во 1914 год. завршил на Петроградскиот универзитет и истата година бил прифатен за асистент на истиот универзитет; од 1917 год. бил на Универзитетот „Св. Владимир“ (Киев), каде што во 1918 год. го одбрал магистерскиот труд на тема *Самодржавието и народот во Русија во XVIII век*; од 1919 до 1920 год. предавал во лицеј во Каменец-Подолск; од 1920 год. бил во емиграција; во 1925 год. во Љубљана ја одбрал докторската дисертација *Селанското движење во Хрватска и во Славонија во 1848 и во 1849 год.* Во руската историографија А. К. Елачич претежно фигурира како српски историчар, а во српската – како руски или како српски историчар со руско потекло. Трудови: *Историја Русије* (1929), *Чехословачка историја* (1931), *Историја Польске* (1933), *Русија и Балкан* (1940) и др.

– С. М. Куљбакин (**Куљбакин Степан Михајлович, 1873 – 1941**) – филолог-славист, палеограф; член на Српската академија на науките од 1925 год.; завршил на Новоросијскиот универзитет во 1896 год., каде што почнал да предава од 1900 год.; од 1901 до 1903 год. бил на службено патување во словенските земји; во 1903 год. го одбрал магистерскиот труд на тема *Кон историјата и дијалектологијата на полскиот јазик*, а во 1908 год. и докторската дисертација *Охридскиот ракопис на Апостолот од крајот на XII век*; од 1908 до 1919 год. предавал на Харковскиот универзитет, на Високи женски курсеви во Харков, а од 1917 год. држел предавања уште и на Народниот универзитет; од 1920 г. бил во емиграција. Трудови: *Древнецерковнославјанский язык* (1911), *Грамматика церковно-славјанского языка по древнейшим памятникам* (1915), *Краткая сербская грамматика для русских* (1922) и др.

¹⁵ За П. М. Бицили, види: М. А. Бирман, П. М. Бицилли (1879-1953). „Штрихи к портрету ученого“, во: П. М. Бицилли. *Избранные труды по средневековой истории. Россия и Запад* (М., 2006. С.), 633–712.

– П. А. Митропан (**Митропан Петр Андреевич, 1891 – 1988**) – лектор по руски јазик, методичар, преведувач, публицист, основач и редактор на списанието *Јужни преглед*; завршил на Историско-филолошкиот факултет при Московскиот универзитет; од 1917 до 1919 год. предавал руски јазик во Полтавската машка гимназија; од 1919 год. бил во емиграција. Трудови: *Методске напомене за наставнике руског језика* (1946), *Методика наставе руског језика* (1963) и др.¹⁶

– В. А. Мошин (**Мошин Владимир Алексеевич, 1894 – 1987**) – византолог, палеограф, специјалист по словенска археографија; во 1913 год. се запишал на Историско-филолошкиот факултет при Петербуршкиот универзитет; со почнувањето на Првата светска војна станал доброволец, учествувал во борбите на Брусировската армија; од 1917 до 1918 год. се обидел да го продолжи образованието; од 1920 год. бил во емиграција; во 1928 год. ја одбранил докторската дисертација во Загреб; држел предавања на Филозофскиот факултет во Скопје и на Белградскиот универзитет; во 1942 год. станал свештено лице; од 1948 до 1960 год. бил директор на Архивот на Југословенската академија на науките и уметностите во Загреб; од 1960 до 1967 год. бил раководител на Археографскиот оддел на Националната библиотека во Белград; од 1967 до 1979 год. се занимавал со опишувања на кирилските ракописи во Државниот архив на Македонија; од 1971 до 1974 год. бил професор на Филолошкиот факултет при Скопскиот универзитет; во 1971 год. бил избран за член на Македонската академија на науките и уметностите. Тој е автор на повеќе од 260 труда од областа на историјата, археографијата, дипломатиката, епиграфиката на Јужните Словени, редактор и публикувач на споменици на словенската писменост од Балканот.¹⁷

– Н. Л. Окунев (**Окунев Николај Лвович, 1885 – 1949**) – уметнички критичар, историчар на уметноста и на архитектурата;

¹⁶ За П. А. Митропан, види: К. Кончаревиќ, „Учебничко наслеђе Петра Митропана“, *Славистика*, књ. 11 (2007), 27–36; К. Кончаревиќ, „Улога Наталије Радошевиќ и Петра Митропана у конституирању модерне русистичке лингводидактике у српској средини“, во: *Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку: прилози за историју* (Београд, 2010), 136–147.

¹⁷ За В. А. Мошин, види: Ѓ. Поп-Атанасов, *Владимир Алексеевич Мошин: Животен пат и научно дело*. (Скопје, 2009).

завршил на Историско-филолошкиот факултет при Санктпетербуршкиот универзитет; во 1913 год. бил назначен за секретар на Рускиот археолошки институт во Константинопол; од 1914 до 1916 год. работел во Петербуршката академија на науките; од 1917 до 1919 год. предавал на Петроградскиот и на Новоросијскиот универзитет; од 1920 год. бил во емиграција – прво во Кралството на СХС, а потоа (од 1922 год.) во Чехословачка; од 1925 до 1949 год. бил професор на Карловиот универзитет во Прага; бил редактор на списанието *Byzantinoslavica*.¹⁸

– Е. А. Ошанина (**Ошанина Елена Александровна, 1905 – 1992**) – историчар, библиограф; родена е во Вологда, а во емиграција била од 1920 год.; во 1924 год. завршила на Мариинскиот донски институт во Бела Црква, а во 1929 год. на Филозофскиот факултет во Скопје; во 1930 год. започнала да работи на Филозофскиот факултет во Скопје; заминала во Бугарија, каде што работела како библиограф во Софиската државна библиотека; во 1955 год. се преселила во Москва, каде што работела како главен инженер во ВИНТИ на АН на СССР, како библиограф во Библиотеката за странска литература, а потоа како главен библиограф во Државната публична научно-техничка библиотека.

– В. А. Розов (**Розов Владимир Алексеевич, 1876 – 1940**) – лингвист, филозоф, книжевен историчар, публицист; завршил на Историско-филолошкиот факултет при Универзитетот „Св. Владимир“ (Киев), во 1901 год. бил награден од страна на Факултетот со златен медал и Пушкинска премија за труд „Пушкин и Гете“, а во 1902 год. останал на Универзитетот; од 1916 до 1918 год. предавал на Нежинскиот историско-филолошки институт, а потоа на Таврическиот универзитет; од 1920 год. бил во емиграција. Трудovi: *Пушкин и Гете* (1908), *Южнорусские грамоты, собранные Владимиром Розовым* (1917), *Язык южнорусских грамот XIV-XV вв.* (1929).¹⁹

¹⁸ За Н. Л. Окуњев, види: Ю. Янчаркова, *Историк искусства Н. Л. Окунев (1885-1949). Жизненный и научный путь*, (М., 2009).

¹⁹ За В. А. Розов, види: М. Г. Булахов, „Розов Владимир Алексеевич“, *Восточнославянские языковеды*. (Минск, 1978), Т. 3.

На Филозофскиот факултет во Скопје работел и Б. Шпора, кој подолг период ја извршувал должноста картограф.

При неговото подготвување, составувачите на овој зборник на документи се надеваа дека тој ќе послужи не само за научноистражувачки цели туку ќе стане и, на некој начин, книга-спомен за руската емиграција.

Филип ПЕТРОВСКИ